

Артем МАЛІЯРЕНКО,

*суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЗА ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ключові слова: адміністративне правопорушення; злочин; дисциплінарна відповідальність судді; звільнення судді з посади.

Згідно з Бангалорськими принципами поведінки суддів, схваленими Резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок дотримуватися у своєму поведженні ряду обмежень. І незважаючи на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно та охоче. Поведінка судді має відповідати високому статусу його посади [1]. Суддя має пам'ятати про це і поводитися гідно як на службі, так і в приватному житті.

Саме виходячи із цих постулатів та відповідно до ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2], вступаючи на посаду, суддя присягає, що не вчинятиме дій, які порочать його звання та принижують авторитет судової влади.

На жаль, судді, незважаючи на присяги, заборони національні та міжнародні, час від часу здійснюють вчинки, які передбачені як Кримінальним кодексом України (КК України) [3], так і Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [4], Правилами дорожнього руху та іншими нормативними актами.

Сама логіка життя підказує, що, відповідаючи за дисциплінарні проступки, суддя не може не відповідати за інші діяння, зокрема за адміністративні правопорушення, а тим більше за діяння, передбачені КК України.

Консультативна рада європейських суддів у своєму Висновку № 3(2002) щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності вважає, що судді повинні притягатися до кримінальної відповідальності

в загальному порядку за злочини, вчинені поза межами виконання суддівських обов'язків, і не повинні нести таку відповідальність у разі ненавмисних правопорушень під час здійснення своїх функцій [1].

Специфіка української дійсності полягає в тому, що можливості притягнення судді до адміністративної чи кримінальної відповідальності в загальному порядку можуть стати одним із способів незаконного впливу на нього, посяганням на його незалежність та безсторонність. У зв'язку із цим в Україні вважається, що оскільки посада судді специфічна, то і відповідальність його за адміністративні правопорушення і злочини повинна мати певні особливості. Щоправда, в КУпАП не акцентується увага на певній специфіці в підходах до судді в разі скоєння ним адміністративного проступку.

Аналогічно законодавець ставиться до цієї проблеми в Кримінальному кодексі України та в Кримінально-процесуальному кодексі України (КПК України). Але в ст. 126 Конституції України [5] передбачено, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

В розвиток цієї норми у ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що суддя є недоторканим у більш широкому плані. Зокрема, згідно із цим Законом суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку. А затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бу-

ти негайно звільнений після з'ясування його особи. Відповідно до закону суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу або установи, крім суду. Тобто стосовно судді до постановлення щодо нього обвинувального вироку суду без згоди Верховної Ради України не можуть бути застосовані будь-які заходи примусового характеру, окрім приведення до суду. У зазначеній статті передбачено і ряд інших гарантій недоторканності та незалежності суддів, які забезпечують його від незаконного переслідування в адміністративному та кримінальному порядку.

Згідно із цією нормою без згоди Верховної Ради України проти судді може бути порушена кримінальна справа, йому може бути пред'явлене обвинувачення і він може бути засуджений до будь-якого покарання, передбаченого Кримінальним кодексом України. Лише для його затримання чи взяття під варту необхідна згода Верховної Ради України. При цьому йдеться про те, що без згоди Верховної Ради України суддю не можна взяти під варту до винесення обвинувального вироку, а після винесення такого вироку – можна. Характерно, що взяття судді під варту після обвинувального вироку не пов'язується з необхідністю набрання вироком законної сили.

Що стосується адміністративного правопорушення, то за нього суддя може бути підданий будь-якому стягненню, передбаченому в ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення, крім адміністративного арешту. Як роз'яснюється в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13 червня 2007 року № 8 [6], у провадженні про адміністративні правопорушення суддя не може бути затриманий чи заарештований, оскільки таке провадження не передбачає винесення судом вироку.

Тобто ці норми не означають, що суддя безкарно може вчиняти злочини чи адміністративні правопорушення. Але процедура притягнення його до відповідальності не збігається з загальним правом. Згідно з Висновком Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року у справі № 1–35/2001 [7] недоторканність певної категорії посадових осіб – це не їх привілей, вона пов'язана з виконанням ними важливих державних функцій, а тому відповідно до Конституції України і її міжнародно-правових зобов'язань не може розглядатися як гарантія їх безкарності. Недоторканність суддів передбачає лише спеціальні умови притяг-

нення їх до кримінальної відповідальності. Таким чином, суддя несе й адміністративну, і кримінальну відповідальність. Лише в процесуальному плані його становище відрізняється від інших суб'єктів таких правопорушень.

Суддя може бути суб'єктом багатьох адміністративних правопорушень. Справи про ці правопорушення можуть розглядатися майже всіма тими органами влади, які передбачені главою 17 Кодексу України про адміністративні правопорушення, залежно від виду правопорушення і підвідомчості справи. До суб'єкта адміністративного правопорушення можуть бути застосовані стягнення, передбачені в ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема: 1) попередження; 2) штраф; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); 5-1) громадські роботи; 6) виправні роботи; 7) адміністративний арешт.

На нашу думку, розтлумачений Пленумом Верховного Суду України висновок про те, що суддя за адміністративне правопорушення не може бути підданий адміністративному арешту, робить добру послугу судді, але погану державі. Уявімо, що суддя і пересічний громадянин разом вчиняють дрібне хуліганство, передбачене ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, і згідно з обставинами справи їм обом слід призначити лише адміністративний арешт. Пересічному громадянину призначається такий арешт, а судді має бути призначено більш м'яке стягнення тільки тому, що діє конституційна норма щодо його недоторканності. Звісно, такий підхід суспільством буде сприйматися як несправедливість, він дискредитуватиме державу, що поблажливо ставиться до судді та порушує рівність громадян перед законом.

Для того щоб виправити становище, необхідні зміни в законодавстві. На наш погляд, є два шляхи.

Перший. Внести зміни до ст. 126 Конституції України, зокрема ч. 3 цієї статті викласти в такій редакції: «... суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештова-

ний до винесення судом обвинувального вироку або до винесення обвинувальної постанови у справі про адміністративне правопорушення».

Другий. Внести зміни до Розділів IV і V КУпАП, передбачивши, що суд у справах про адміністративні правопорушення виносить не постанову, а вирок. (У більшості країн Європи і Америки правопорушення, що підпадають під юрисдикцію суду, не поділяються на адміністративні і кримінальні. Вони всі є кримінальні і лише відрізняються за ступенем тяжкості.)

Другий шлях простіший, і тому, вважаємо, саме його слід обрати.

На жаль, сказати, що правова формула недоторканності судді, передбачена в ст. 126 Конституції України та в ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», застосовується завжди, не можна. Крім питання про адміністративний арешт судді, неврегульованість проявляється і в іншому. Законодавець передбачає, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. Але кримінальна справа може закінчуватись не тільки обвинувальним вирок, а і постановою про застосування примусових заходів медичного характеру. Згідно з Конституцією України суддю, який у стані неосудності, що виникла внаслідок психічного захворювання, вчинив особливо небезпечне насильницьке діяння і продовжує становити для суспільства особливу небезпеку, не можна затримувати, а тим більше брати під варту і доставляти на судово-психіатричну експертизу доти, доки питання про це буде розглянуте Верховною Радою України. Звичайно, це абсурд, оскільки, як правило, для такого розгляду потрібен значний час, а ситуація нерідко не дає змоги чекати. Не завжди без проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи можна зробити висновок, що особа психічно хвора.

Суддя може вчинити злочин, а потім в ході слідства чи суду захворіти на психічну хворобу. В цьому випадку також вирок не постановляється. Не вживати своєчасно примус до таких категорій людей може бути небезпечно як для самих хворих, так і їх оточення та суспільства.

Однак визначити, що особа агресивна, не вбачається за можливе. Без порушення кримінальної справи, затримання особи і без поміщення її до психіатричної лікарні судово-психіатричну експертизу не проводять. Зрозуміло, в цих випадках не слід нехтувати принципом недоторкан-

ності суддів, але не можна й зволікати з наданням медичної допомоги. І тому, на нашу думку, має бути задіяний механізм надання невідкладної психіатричної допомоги, в тому числі, за потреби, і з поміщенням до психіатричної клініки, яке не є ані затриманням, ані арештом. Але це повинно бути прописано в законі.

Певна захищеність судді від затримання та арешту до винесення судом обвинувального вироку не дає підстав стверджувати про те, що суддя повністю убезпечений від свавілля і тиску на нього. Зокрема, суддя не може бути заарештований у справі про адміністративне правопорушення, але може бути «затероризований» іншими стягненнями, передбаченими ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Ніякого захисту судді з цього приводу закон не передбачає.

На нашу думку, будь-яка справа про правопорушення, передбачене КУпАП, суб'єктом якого є суддя, повинна розглядатися лише судом, а не іншими органами влади. Крім того, в такій справі обов'язково мають брати участь прокурор і адвокат. Це буде хоч невелика, але гарантія забезпечення недоторканності та незалежності судді.

Той факт, що кримінальна справа може бути порушена лише Генеральним прокурором України або його заступником, забезпечував певні гарантії недоторканності суддям, гарантії того, що їх не будуть допитувати тоді, коли забажають це зробити. Але сьогодні норма, що передбачена в ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «зависла в повітрі», бо новим Кримінальним процесуальним кодексом України стадія порушення кримінальної справи не передбачена і вже жоден прокурор не може регулювати питання про те, починати розслідування чи ні. Починається воно автоматично. Такий стан справ спричиняє нову загрозу недоторканності та незалежності суддів.

Оскільки згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України стадії порушення кримінальної справи не буде, суддя може стати об'єктом необґрунтованих обвинувальних заяв про вчинення певних кримінально караних діянь, стосовно яких його будуть безкінечно допитувати. Це може слугувати одним із способів незаконного тиску на нього, спонукання до більш поблажливого ставлення при розгляді справ до певної сторони процесу. На жаль, захист суддів у цьому плані законом також не передбачений. Водночас положення закону призводять і до ін-

шої крайності. Зокрема, в ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» сказано, що суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу або установи, крім суду. За логікою закону, привід і примусове доставлення – це не одне і те саме. Між тим відповідно до Кримінального процесуального кодексу України привід полягає саме у примусовому супроводженні особи. Таким чином, законодавець в одному нормативному акті визначає, що привід і примусове доставлення особи – це одна процесуальна дія, а в іншому нормативному акті встановлює, що це дві процесуальні дії. Вважаємо привід і примусове доставлення особи однією процесуальною дією. Відтак, у законодавстві варто чітко врегулювати це питання.

Законом передбачено без дозволу Верховної Ради України примусово привести суддю – обвинуваченого, підсудного, свідка – до суду, тобто на стадії судового розгляду справи. Але не вказано, які дії слід застосовувати, якщо він ігнорує процесуальні рішення слідчого чи прокурора на стадії досудового слідства, наприклад у справі, в якій неможливо застосувати до особи запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Фактично законом зумовлено принизливе становище слідчого та прокурора в ситуації, коли суддя ігнорує їхні законні вимоги. Вони вимушені йти до нього і просити його з'явитися у суд. А це нонсенс.

Законодавець проявив непослідовність, вирішуючи питання про відсторонення судді від посади в разі підозри або обвинувачення у скоєнні ним злочину. Як відомо, суддю звільняє з посади у зв'язку з набранням законної сили обвинувального вироку суду відповідний орган влади на підставі рішення Вищої ради юстиції України. Звільнення судді з посади на інших підставах покладено також на Вищу раду юстиції України. Згідно з законом вирішення питання про дисциплінарну відповідальність суддів Верховного Суду та Вищих спеціалізованих судів України покладено лише на Вищу раду юстиції України.

Водночас відповідно до ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відсторонення будь-якого судді, тобто і Верховного, і Вищих спеціалізованих судів, від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності віднесено до обов'язків Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Чому не дотримана послідовність, чому в одній і тій самій справі за один і той

самий злочин один орган влади має вирішувати питання про відсторонення судді від посади, а другий – про звільнення з посади при набранні вироком законної сили? Навряд чи сам законодавець дасть відповідь на це запитання. На наш погляд, якщо бути послідовним, то питання відсторонення судді від посади по кримінальній справі, звичайно, повинно бути віднесено до повноважень Вищої ради юстиції України.

Специфіка становища судді полягає в тому, що протиправні діяння, адміністративне стягнення чи кримінальне покарання не можуть для нього залишитись непоміченими в плані дисциплінарному чи конституційному. Якщо можна допустити, що судді призначено штраф чи його позбавлено прав на керування транспортним засобом за певне порушення Правил дорожнього руху, то важко уявити суддю, який відбуває виправні чи громадські роботи, а тим більше позбавлений волі.

При вчиненні суддею злочину він підлягає звільненню з посади на підставі п. 6 ч. 5 ст. 126 Конституції України, тобто у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього. Але, як відомо, не завжди вчинення злочину закінчується винесенням обвинувального вироку. Згідно з Розділом IX Кримінального кодексу України особа, яка вчинила злочин, може бути звільнена від кримінальної відповідальності з не реабілітуючих підстав, зокрема у зв'язку з дійовим каєттям, з примиренням винного з потерпілим, з передачею на поруки, зі зміною обставини та у зв'язку із закінченням строків давності. В окремих випадках винний з не реабілітуючих підстав звільняється від кримінальної відповідальності за умов, передбачених конкретними статтями Особливої частини КК України (статті 175, 255, 258, 260, 263, 289, 307, 309, 311 тощо). У всіх цих випадках обвинувальний вирок не виноситься. Особа визнається судом винною іншим процесуальним документом. У такому разі суддя не може бути звільнений з посади на підставі п. 6 ч. 5 ст. 126 Конституції України. Але чи означає це, що він може спокійно продовжувати працювати на суддівській посаді? На жаль, чіткої відповіді на поставлене запитання в законодавстві немає. І тому все залежить від його трактування. Фактично в цих випадках суддя може бути звільнений з посади із застосуванням п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України, тобто за порушення присяги. Але якщо із застосуванням п. 6 ч. 5 ст. 126 Конституції України суддя підлягає обов'яз-

ковому звільненню з посади, то із застосуванням п. 5 ч. 5 названої статті Конституції України у нього може бути і альтернатива, оскільки не кожне порушення присяги тягне звільнення з посади. Закон у певних випадках дозволяє обмежитись і доганою. Водночас слід сказати, що в більшості країн Європи закон не передбачає такої самостійної підстави для звільнення судді з посади, як у зв'язку з порушенням присяги. (Обґрунтування цього твердження ми навели в статті «Про присягу судді та відповідальність за її порушення».) Але в Україні все ще однією з підстав звільнення судді з посади є порушення ним присяги (п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України).

У Законі України «Про Вищу раду юстиції» [8] розшифровано, що таке «порушення суддею присяги». Відповідно до ст. 32 цього Закону одним із таких порушень є «вчинення дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності судових органів».

Звичайно, не всі протиправні діяння судді можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності й непідкупності судових органів (наприклад, при порушенні Правил дорожнього руху), але в законі немає іншого механізму для того, щоб за такі діяння або звільнити його з посади, або притягти до дисциплінарної відповідальності. І тому задіюється саме цей недосконалий правовий механізм.

За злочини, за які суддя звільнений від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих підстав, а також при вчиненні адміністративного правопорушення, суддя на підставі п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України, з урахуванням ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» може бути звільнений з посади або притягнутий до дисциплінарної відповідальності. Все залежить від обставин справи і волевиявлення членів Вищої ради юстиції України та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Характерно, що в ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не передбачена така підстава дисциплінарної відповідальності судді, як «вчинення дій, що порочать звання судді». І тому при притягненні судді до дисциплінарної відповідальності за названі діяння Вища кваліфікаційна комісія суддів України має керуватися або ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції», або п. 4 ч. 1 ст. 83 Закону України «Про судоустрій

і статус суддів», який передбачає відповідальність за систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя. Тобто визначеності, конкретності в цих випадках у законі немає. Між тим міжнародні норми вимагають максимально можливої чіткості і конкретності підстав для відповідальності суддів. Зокрема, у Висновку № 3(2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, питання етики, поведінки, несумісності із зайняттям посади, та безсторонності зазначено, що в «кожній країні закон або базові правові положення, які застосовуються до суддів, повинні визначати в якомога точнішому формулюванні ті порушення, що можуть призвести до застосування дисциплінарних санкцій» [1]. Немає в законі і визначеності щодо відповідальності суддів, які вчинили злочин або адміністративне правопорушення, а потім захворіли на психічну хворобу, що унеможливує покарання за раз, але воно можливе після одужання.

На наш погляд, вчинення суддею суспільно небезпечного діяння в стані неосудності або вчинення ним злочину, але неможливість нести за нього відповідальність через психічну хворобу, на яку він захворів після вчинення злочину, не повинні тягнути за собою звільнення з посади на підставі п. 5 ч. п. 6 ч. 5 ст. 126 Конституції України або дисциплінарну відповідальність, бо психічно хвора людина не може нести відповідальність. У цих випадках суддя має бути звільнений з посади на підставі п. 3 ч. 5 ст. 126 Конституції України, тобто у зв'язку з неможливістю виконувати свої повноваження за станом здоров'я. Якщо злочин було вчинено в стані осудності, а потім суддя захворів, то питання кримінальної відповідальності має вирішуватись після його одужання.

Аналіз наведених обставин свідчить про те, що законодавство, яке регулює питання відповідальності суддів за адміністративні правопорушення та злочини, недосконале, нечітке, неповне, інколи непослідовне і суперечливе.

Однією із найвагоміших причин цього, на нашу думку, є недосконалість ст. 131 Конституції України, яка зумовлює створення в Україні двох структур, до відома яких належить розгляд питань про відповідальність суддів, а відтак, прийняття двох законів, що регулюють діяльність вказаних структур. На сьогодні ці два закони не узгоджені між собою. Вони певною мірою суперечливі, приз-

водять до суб'єктивізму в підходах, бо в окремих випадках передбачають майже однакові підстави відповідальності, але з різними санкціями.

Слід зазначити, що в Європі немає країни, де б питання відповідальності суддів належали до повноважень двох структур. Оскільки Україна прагне запроваджувати європейські стандарти, то і проблему відповідальності суддів бажано вирішувати по-європейськи, тобто поклавши цей обов'язок на одну структуру. Необхідно виключити із Конституції України таку підставу звільнення судді з посади, як пору-

шення ним присяги. Бажано конкретизувати підстави відповідальності суддів в одному законі з таким розрахунком, щоб вони не повторювались, не трактувались двозначно, щоб за злочин чи адміністративне правопорушення суддя не відповідав як за порушення етичних правил, тому що злочин це не правило, а діяння. І, звичайно, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» необхідно узгодити з новим Кримінальним процесуальним кодексом України та Кримінальним кодексом України.

Список використаних джерел:

1. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К.: Істина, 2010. – 488 с.
2. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42.
3. Кримінальний кодекс України: офіц. текст: за станом на 5 квітня 2001 року № 2341-III (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: офіц. текст: станом на 7 грудня 1984 року № 8073-X (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
6. Про незалежність судової влади: постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 4.
7. Висновок Конституційного Суду України у справі № 1–35/2001 від 11 липня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28.
8. Про Вищу раду юстиції: закон України від 15 січня 1998 року № 22/98-ВР (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25.

Артем МАЛЯРЕНКО

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЗА ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ
ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Резюме

Розглядаються особливості відповідальності суддів при вчиненні адміністративного правопорушення та злочину, а також деякі проблемні питання притягнення суддів до кримінальної відповідальності та відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення.

Артем МАЛЯРЕНКО

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУДЕЙ ЗА СОВЕРШЕНИЕ АДМИНИСТРАТИВНЫХ
И УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

Резюме

Рассматриваются особенности ответственности судей при совершении административного правонарушения и преступления, а также некоторые проблемные вопросы привлечения судей к уголовной ответственности и ответственности за совершение административного правонарушения.

Artem MALYARENKO

**CIVIL AND CRIMINAL LIABILITY
OF JUDGES**

Summary

The features of the civil and criminal liability of judges are examined in the article as well as some problematic issues of judges to criminal and civil liability.